

CAJ STRANDBERG

VERKETS MENING OCH TOLKARENS VAL

I

I en antologi med lyrikinterpretationer läser jag tolkningar av två kända svenska dikter. Den ena tolkningen, författad av Sven Lindner, behandlar Vilhelm Ekelunds dikt "Ro". Den andra, av Carl Fehrman, behandlar Hjalmar Gullbergs "Vid Kap Sunion".¹ Vid en jämförelse mellan de båda tolkningarna frapperas jag av hur olika de båda forskarna går tillväga när de explicerar dikternas mening. Lindners tolkning är textcentrerad. Forskningsföremålet står isolerat; det relateras inte till något biografiskt, historiskt eller socialt sammanhang. Tolkningen är i stället en närstudie av dikten där först dess ord, versrader och strofer noggrant jämförs, varpå dikten som helhet betraktas. Fehrman, däremot, utnyttjar flitigt externt material. Han uppmärksammar Gullbergs syn på antiken vid olika tillfällen, citerar Gullbergs resedagbok och manuskript, refererar till olika myter med relevans för dikten, jämför den med andra dikter av Gullberg där samma motiv återfinns – för att nämna några exempel. Dikten får alltså i denna tolkning sin mening inte bara genom textinterna relationer utan också genom sina relationer till olika externa förhållanden. Trots att tolkarna går så olika tillväga säger vi att de har utlagt respektive dikts mening. Det är ett förhållande, tycker jag, som behöver förklaras.

Denna uppsats är tänkt som ett bidrag till en förklaring av vad det är i vårt begrepp om ett litterärt verks mening som gör att vi kan godta så radikalt olika tolkningar av litterära verk som Lindners och Fehrmans tolkningar ger prov på.

Det hittills sagda implicerar att tolka innebär att utlägga den språkliga meningen hos ett litterärt verk och att en tolkning är resultatet av en dylik verksamhet. Detta är också en ganska utbredd föreställning. Quentin Skinner

¹ Sven Lindner, "Den svåra dagen" och Carl Fehrman, "Templet och lyran", *Svenska diktanalyser*, utg. Magnus von Platen (Stockholm: Prisma, 1965).

skriver t.ex.: "there seems [to be] no objection to saying that the concept of interpretation can briefly be defined as a matter of 'getting at the message' of a text, and of decoding and making explicit its meaning".² En utblick över andra definitionsförsök verifierar emellertid inte denna uppfattning. Så skriver Charles L. Stevenson att "an 'interpretation' is given by a critic, whose aim is not to recreate the work but to decide how to react to it in an appropriate way and to guide others in doing so".³ Liknande bestämmningar ges av Stein Haugom Olsen ("[t]he aim of literary interpretation is to reveal those features which make the work a good literary work") och av Graham Hough ("[t]o interpret the stanza is to account as fully as possible for the unique satisfaction it brings").⁴ Dessa teoretiker är alltså benägna att se tolkning som en huvudsakligen värderande verksamhet. Vi kan alltså inte sluta oss till att det råder någon konsensus om vad tolkning är. Det verkar i stället rimligare att betrakta tolkning som ett heterogent begrepp inom vilket ryms en rad olika typer av tolkningar. Göran Hermerén ger, i en uppsats som är dedicerad tolkningsbegreppets mångtydighet, exempel på inte mindre än tio olika typer av tolkningar.⁵ Men man skulle säkert kunna räkna upp fler (eller färre), beroende på vilka kriterier för indelning man väljer.⁶ Mot denna bakgrund ligger det nära till hands att hävda att framställningen i denna uppsats endast berör vissa tolkningar, nämligen de som handlar om litterära verks språkliga mening. Men man skulle också kunna anföra att tolkningen av den språkliga betydelsen är mer grundläggande, så att en sådan utläggning förutsätts i andra typer av tolkningar. Tankegången är att man måste ha åtminstone en basal uppfattning

² Quentin Skinner, "Motives, Intentions and the Interpretations of Texts", *On Literary Intention*, ed. David Newton-De Molina (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1976), 210.

³ Charles L. Stevenson, "Interpretation and Evaluation in Aesthetics", *Philosophical Analysis: A Collection of Essays*, ed. Max Black (New York: Cornell University Press, 1950), 321.

⁴ Stein Haugom Olsen, *The End of Literary Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 51, och Graham Hough, "An Eighth Type of Ambiguity", *On Literary Intention*, 228.

⁵ Göran Hermerén, "Tolkningstyper och tolkningskriterier", *Tolkning och tolkningsteorier. Föredrag och diskussionsinlägg vid Vitterhetsakademiens symposium 17 - 19 november 1981* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1982), 273 ff.

⁶ Se t.ex. Stuart Hampshire, "Types of Interpretation", *Art and Philosophy: A Symposium*, ed. Sidney Hook (New York: New York University Press, 1966), 102 ff.; Göran Hermerén, "Tolkningssatsernas logik", *Logik, rätt och moral. Filosofiska studier tillägnade Manfred Moritz på 60-årsdagen den 4 juli 1969*, utg. Sören Halldén, Göran Hermerén & Leif Stille (Lund: Studentlitteratur, 1969), 117 f.; Richard Shusterman, *The Object of Literary Criticism* (Würzburg: Königshausen und Neuman, 1984), kap. 5; Lars-Åke Skalin, *Karaktär och perspektiv. Att tolka litterära gestalter i det mimetiska språkspelet* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1991), 38 ff., och Anders Pettersson, "On Literary Interpretation and Its Theory", *Understanding the Arts: Contemporary Scandinavian Aesthetics*, ed. Jeanette Emt & Göran Hermerén (Lund: Lund University Press, 1992).

om verkets mening för att kunna utföra andra tolkningsakter: värdera verket, tolka det i ljuset av någon psykologisk eller politisk teori, etc. Resultatet av en sådan uppfattning blir då att man betraktar tolkningar "hierarkiskt" med meningstolkningen som den grundläggande nivån, vilken eventuellt kompletteras med andra tolkningstyper. Jag tror att en sådan modell har en del som talar för sig, men det är naturligtvis problematiskt att förklara hur de olika typerna av tolkningar konkret är relaterade till varandra. Det är hur som helst inte ett företag jag skall försöka utföra här; jag intresserar mig för den typ av tolkningar som handlar om litterära verks språkliga mening.

I avdelningarna II - V undersöks och kritiseras två konträra uppfattningar om mening i litteratur. I avdelningarna VI och VII skisseras ett alternativ till de båda kritiserade ståndpunkterna.

II

Monroe C. Beardsley gör i en passage i *Aesthetics* en grundläggande distinktion: "Suppose someone utters a sentence. We can ask two questions: (1) What does the *speaker* mean? (2) What does the *sentence* mean?"⁷ Svaren på frågorna kan sammanfalla, men de behöver inte göra det. Man måste skilja, menar Beardsley, mellan vad talaren menar med ett visst uttryck, vad han avsåg, och vad uttrycket betyder i språket. Denna skillnad blir, enligt Beardsley, särskilt tydlig om vi betraktar ett tvetydigt uttryck:

[W]hat the sentence means depends not on the whim of the individual, and his mental vagaries, but upon public conventions of usage that are tied up with habit patterns in the whole speaking community. It is perhaps easy to see this in the case of an ambiguous sentence. A man says, "I like my secretary better than my wife"; we raise our eyebrows, and inquire: "Do you mean that you like her better than you like your wife?" And he replies, "No, you misunderstand me; I mean I like her better than my wife does." Now, in one sense he has cleared up the misunderstanding, he has told us what he meant. Since what he meant is still not what the first sentence succeeded in meaning, he hasn't made the original sentence any less ambiguous than it was; he has merely substituted for it a better, because unambiguous, one.⁸

Att talaren i det andra yttrandet förklarat vad han menade med det första yttrandet visar inte att det första yttrandet betyder vad talaren avsåg att meddela; inte heller lyckas det andra yttrandet få det första yttrandet att betyda

⁷ Monroe C. Beardsley, *Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism* (Indianapolis: Hackett Publishing, 1981), 25.

⁸ Ibid.

vad talaren avsåg. Enligt Beardsley beror detta på att ett uttrycks språkliga mening är något objektivt som bestäms av vilka språkregler som gäller i ett visst språksamfund och därmed är något som bestäms oberoende av talarens avsikt.

Efter att ha konstaterat detta, applicerar Beardsley sin uppfattning på ett litterärt tolkningsproblem. Man kan diskutera om en viss dikt är ironisk. Vilken avsikt författaren hade avseende diktens mening är då, liksom var fallet vid muntliga yttranden, irrelevant. Är dikten ironisk så är den; författaren kan inte "göra" den ironisk genom att ha en viss avsikt. (Han kan naturligtvis inte heller "ta bort" diktens eventuella ironi.) En tolkning utlägger litterära verks mening, och det innebär en redogörelse för den mening verket har enligt "public conventions of usage" i en "speaking community". Till denna mening, som vi kan kalla den konventionella meningen, räknar Beardsley även ords konnotationer. Men därmed är verkets mening uttömd.

I ett senare arbete, *The Possibility of Criticism*, håller Beardsley fast vid sin tidigare position: "public semantic facts, the connotations and suggestions in poems, are the stubborn data with which the interpreter must come to terms".⁹ Distinktionen mellan vad en författare menar med ett språkligt uttryck och vad detta uttryck de facto betyder är här riktad mot E. D. Hirschs tolkningsteori. Enligt Beardsley försvarar Hirsch "the Identity Thesis", vilken säger att ett litterärt verks betydelse är identisk med den betydelse författaren avsåg.¹⁰ Beardsley påpekar i sin argumentation mot tesen att det finns texter som inte har någon egentlig författare och alltså inte är skapade med någon avsikt avseende texternas mening, men att dessa texter ändå har mening. (Beardsleys exempel är en dator som utifrån generella regler "skapar" dikter.) Texternas mening kan då inte vara identisk med en avsedd mening, eftersom om det var fallet, så skulle dessa texter inte ha någon mening alls.

Ett annat argument med vars hjälp Beardsley försöker tillbakavisa "the Identity Thesis", är att meningen hos ord i ett verk kan förändras. Eftersom verkets mening då är en annan än den författaren avsåg, dras slutsats att verkets mening inte är identisk med den avsedda meningen. Beardsley hämtar ett

⁹ Monroe C. Beardsley, *The Possibility of Criticism* (Detroit: Wayne University Press, 1970), 17 f. I senare kommentarer tenderar Beardsley att än starkare betona att ett verks mening är identisk med den konventionella meningen, se "Some Problems of Critical Interpretation: A Commentary", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1978:36, No. 3, 354, och "Postscript 1980", *Aesthetics*, li.

¹⁰ Ibid., 57. Beardsleys kritik gäller Hirschs bok *Validity in Interpretation* (New Haven: Yale University Press, 1967). Gary Iseminger försvarar Hirsch i "An Intentional Demonstration?", *Intention and Interpretation*, ed. Gary Iseminger (Philadelphia: Temple University Press, 1992).

exempel från en dikt skriven 1744 där orden "plastic arms" står att läsa. När dikten skrevs var inte plasten uppfunnen; alltså betydde det första ordet inte "plast" för diktaren eller hans samtida. Nu, däremot, har vi fått denna innebörd av "plastic", och ordet och diktraden där det ingår har därför skiftat innebörd, eller snarare: fått ännu en innebörd.

III

Beardsleys uppfattning om mening är inte problemfri.¹¹ Den mening ett språkligt uttryck har endast i kraft av att vara en del av språket är den mening uttrycket vanligtvis har, den mening uttrycket konventionellt har, förstått enligt "public conventions of usage" i en "speaking community". Ett uttrycks konventionella mening påverkas inte av att uttrycket figurerar i ett givet geografiskt, socialt, historiskt, kulturellt, etc., sammanhang, eller att det yttras av en specifik person och är riktat till en eller flera andra personer. Men betydelsen ett uttryck har endast i egenskap av att vara ett språkligt uttryck är inte nödvändigtvis den betydelse uttrycket har när det yttras i en konkret situation. I de flesta fall får ett språkligt uttryck delvis sin betydelse genom sin kontext, d.v.s. i vid bemärkelse det sammanhang i vilket uttrycket ingår.

Att detta fenomen även gäller mening i litteratur blir tydligt om vi betänker en passage av George Dickie. Dickie, som instämmer i Beardsleys uppfattning att ett verks mening är dess konventionella mening, menar att vi i en talsituation har att räkna med tre komponenter: (1) "a discourse" (ett språkligt uttryck), (2) "the nonlinguistic conditions under which the discourse was uttered" och (3) "a specific language community".¹² Dickie påstår sedan att litteratur saknar komponenten (2): litteratur har inte "nonlinguistic conditions". Dickie har säkert rätt när han skriver att skillnaden mellan vad ett språkligt uttryck betyder när det uppfattas abstrakt (som konventionell mening) och vad det betyder när det uppfattas i en konkret situation blir tydligast när

¹¹ Kritik mot Beardsley anförs av bl.a. Joseph Margolis, *Art and Philosophy: Conceptual Issues in Aesthetics* (Brighton: The Harvester Press, 1980), kap. 8; Anders Pettersson, *Verkbegreppet. En litteraturteoretisk undersökning* (Oslo: Novus Forlag, 1981), 61 ff.; Anders Pettersson, *A Theory of Literary Discourse* (Lund: Lund University Press, 1990), 154 ff. och Jan Österberg, "Intention and Literary Interpretation", *Understanding the Arts: Contemporary Scandinavian Aesthetics*, ed. Jeanette Emt & Göran Hermerén (Lund: Lund University Press, 1992), 102-108.

¹² George Dickie, "Meaning and Intention", *Genre*, 1968:1, No. 3, 184. Se även Dickies *Aesthetics: An Introduction* (New York: Bobbs-Merrill, 1971), kap. 12.

det gäller muntligt tal. Problemet är att även när det gäller litteratur verkar det åtminstone i vissa fall vara nödvändigt att betrakta verket i en viss kontext, d.v.s. ta hänsyn till dess "nonlinguistic conditions". Låt mig ta ett (mycket använt) exempel som är särskilt intressant eftersom det anknyter till Beardsleys syn på ironi: Jonathan Swifts pamflett "A Modest Proposal" från 1729. I denna skrift föreslås, som bekant, att hungersnöden i Irland borde åtgärdas genom att föda upp små barn och låta de svältande äta upp dem – "Stewed, Roasted, Baked, or Boiled".¹³ Skriften betraktas som ironisk; vi uppfattar den då som ett språkligt uttryck i en särskild kontext, i ett särskilt historiskt och socialt läge: engelsmännens förtryck, hungersnöden, etc. Men ser vi endast till den konventionella meningen kan vi inte uppfatta Swifts pamflett som ironisk eftersom vi då bortser från de kontextuella förhållanden som ger texten dess ironi. Men Swifts text är ironisk, och en uppfattning om litterär mening som inte kan redogöra för detta måste vara felaktig.¹⁴

Som vi såg anför Beardsley mot "the Identity Thesis" att mening kan skifta över tid. Ett uttrycks konventionella mening kan naturligtvis förändras p.g.a. att "public semantic facts" i en språkgemenskap varierar genom tiden. Med Beardsleys uppfattning om mening i litteratur tvingas vi också medge att ett litterärt verks mening kan ändras som en följd av att den konventionella meningen har ändrats. Det är märkligt att Beardsley tar denna konsekvens av sin uppfattning som inteckning för att den är korrekt eftersom den i detta avseende stämmer så illa med vårt begrepp om mening i litteratur. Låt oss ta ett konkret exempel. Ordet "kåt" som figurerar i Bellmans dikter betyder för oss inte detsamma som det gjorde på Bellmans tid; dess konventionella mening har ändrats. Men det vore absurt att tolka dessa dikter så att ordet i vår nuvarande betydelse kan appliceras på dikternas personer. Ser vi däremot mening i litteratur som bundet till en specifik kontext får vi inte detta problem. Ordets mening bestäms då bl.a. genom sitt historiska sammanhang och har inte

¹³ Jonathan Swift, "A Modest Proposal", *Irish Tracts 1728 - 1733*, ed. Herbert Davis (Oxford: Blackwell, 1955), 111.

¹⁴ Beardsley kanske här skulle vilja invända att man faktiskt kan upptäcka ironin i Swifts pamflett även om man endast tar hänsyn till dess konventionella mening. Jag tror emellertid inte det går att uppfatta verket som ironiskt om man frikopplar det från den situation i vilken det skrevs. Gör ett tankeexperiment: ponera att det var sed att äta spädbarn i Irland när Swift skrev sin pamflett. Hade den då varit ironisk endast givet sin konventionella mening? Angående Beardsleys problem med ironi, se R. A. Sharpe, *Contemporary Aesthetics: A Philosophical Analysis* (Brighton: The Harvester Press, 1983), 124 f. Daniel O. Nathan har argumenterat för att ironi skapar problem även för intentionalisten: "Irony, Metaphor, and the Problem of Intention", *Intention and Interpretation*.

förändrats som en följd av att vi nu använder det i en annan betydelse än man gjorde tidigare.

Låt oss slutligen se Lindners och Fehrmans tolkningar i ljuset av Beardsleys teori. Man slås då av att Beardsleys ståndpunkt tämligen väl stämmer med Lindners interpretation. När Lindner explicerar Ekelund-diktens betydelse följer han de innebörder orden har enligt allmänt omfattade överenskommelser samt ordens konnotationer. Han blandar inte in författarens intentioner visavi diktens mening. Inte heller beaktas i Lindners tolkning diktens utomspråkliga kontext. I Ekelunds dikt finns inte heller något ord som skiftat betydelse sedan Ekelunds tid, varför den inte heller på denna punkt utgör något problem för Beardsleys uppfattning.

Däremot passar Beardsleys uppfattning om mening i litteratur sämre med Fehrmans tolkning. Som påpekats använder sig Fehrman i hög grad av externt material för att utlägga diktens betydelse. Dikten sätts ständigt i samband med en historisk, kulturell, biografisk och social kontext. Detta är ett faktum som Beardsleys syn på mening inte verkar kunna förklara. Även om man fullgott skulle kunna redogöra för alla litterära verks mening genom att tolka dem enligt deras konventionella mening, så skulle tolkningar av den typ Fehrman utför förbli oförklarade. Detta är problematiskt eftersom vi accepterar tolkningar av denna typ som explikationer av verks mening. Jag menar att vi därför måste försöka komma fram till en syn på mening i litteratur som inte tenderar att utesluta sådana tolkningar.

IV

Som konstaterades i avdelning II kritiserar Beardsley vad han kallar "the Identity Thesis", tesen som gör gällande att ett verks mening är identisk med den mening som författaren avsåg. Beardsley utpekar E. D. Hirsch som företrädare för denna uppfattning. Hirsch argumenterar emellertid inte för denna tes, utan för att den avsedda meningen är den enda tolkningsmässiga entitet (vad gäller mening) som säkert kan fastställas.

En teoretiker som, i motsats till Hirsch, anser att mening essentiellt är knuten till intention utan att mena att det är fråga om ett vetenskapsteoretiskt motiverat val är P. D. Juhl. Han försöker framställa en teori som "makes us

aware of what we as critics or readers are doing in interpreting literature".¹⁵ I *Interpretation* driver Juhl följande tes:

[T]here is a logical connection between statements about the meaning of a literary work and statements about the author's intention such that a statement about the meaning of a work is a statement about the author's intention.¹⁶

Detta och liknande citat gör uppenbart att Juhl försvarar "the Identity Thesis".¹⁷ Juhls generella strategi i hävdandet av sin uppfattning är att han först konstaterar att ett uttryck har åtminstone två möjliga betydelser, för att sedan visa att författarens avsikt avgör vilken av de möjliga betydelserna som uttrycket har.

Juhls första egentliga argument för intentionens primat tar fasta på det Beardsley säger om tvetydighet. Yttrandet (1) "I like my secretary better than my wife" är för den som hör det tvetydigt. Beardsley anser, som vi har sett, att även när talaren i ett andra yttranden (2), "No, you misunderstand me; I mean I like her better than my wife does", meddelar vad han menade med (1), så kvarstår tvetydigheten hos (1). (2) har inte förändrat betydelse hos (1) eller visat att (1) betyder det talaren meddelar i (2). Juhl menar däremot att (1) faktiskt betyder det talaren avsåg: "a speaker's or author's statement as to what he meant ordinarily suffices to disambiguate an utterance".¹⁸ Juhl skriver vidare:

Clearly, the speaker cannot possibly influence what the sentence succeeded in meaning, since that lies in the past; the most he could achieve by giving his explanation is that the sentence now, after the explanation, succeeds in expressing what the speaker intended. Hence I do not see the force of Beardsley's objection that "what he meant is still not what the first sentence succeeded in meaning."

Perhaps Beardsley means that even after the explanation the first sentence does not succeed in meaning what the speaker meant. If he does, I think he is mistaken; for after the explanation the (first) sentence would surely succeed in conveying to a hearer [...] what the speaker means.¹⁹

Poängen med detta argument är uppenbarligen att visa att ett yttrande betyder det upphovsmannen avsåg, oavsett om uttrycket uppfattas som tvetydigt eller ej. (Beardsley betraktar ju just tvetydighet som ett fenomen som tydligt visar att ett

¹⁵ P. D. Juhl, *Interpretation: An Essay in the Philosophy of Literary Criticism* (Princeton: Princeton Univ. Press, 1980), 3.

¹⁶ Ibid., 12.

¹⁷ Andra försvarare av "the Identity Thesis" är Skinner i "Motives, Intentions and the Interpretations of Texts", 218; A. J. Close, "Don Quixote and the 'Intentionalist Fallacy'", *On Literary Intention*, och Steven Knapp & Walter Benn Michaels, "Against Theory", *Critical Inquiry*, 1980, No. 8.

¹⁸ Juhl, *Interpretation*, 47.

¹⁹ Ibid., 53.

uttrycks mening inte är identisk med den avsedda meningen.) Det finns med andra ord ingen principiell skillnad mellan otvetydiga och tvetydiga yttranden enligt Juhl: alla yttranden betyder det deras upphovsmän avsåg att de skulle betyda.

Juhl återkommer till tvetydighet när han behandlar den roll kontexten spelar för bestämmande av mening. Enligt Juhl är ett kontextargument, d.v.s. ett argument som ger stöd för (eller emot) en viss meningstolkning genom att åberopa det tolkade verkets kontext, logiskt knutet till författarintentionen. Han skriver: "a feature of the text or of the nonlinguistic context will constitute evidence for the meaning of a work if and only if it is evidence of what the author intended to convey"²⁰ För att belägga denna ståndpunkt använder Juhl ett exempel hämtat från Dickie. En person har talat med en vän per telefon, men inser i efterhand att det han sade kan uppfattas som tvetydigt. Han ringer därför upp igen och talar om vad han menade med det första yttrandet. Liksom tidigare har vi ett första yttrande (u_1) som riskerar att uppfattas som tvetydigt och ett andra yttrande (u_2) där talaren meddelar sin avsikt, vad han menade med u_1 . Juhl påstår nu, i linje med det tidigare argumentet, att u_1 betyder det som u_2 anger, oavsett hur u_1 uppfattades av den som talaren samspråkade med. Den som lyssnar har möjligen uppfattat u_1 som tvetydigt, men i så fall har han missförstått yttrandet:

Since the original utterance (u_1) is ambiguous (by hypothesis), we may assume that it could mean m_1 or m_2 or possibly both. Suppose that the speaker meant m_1 . Now if after the phone call we interpret u_1 in the way the speaker intended (namely, as m_1), then we would say that m_1 is the meaning of u_1 even if the speaker had not called – although in that case we may never have *known* what the utterance means. In other words, if before the phone call we construed u_1 to mean m_2 , and if in the light of the phone conversation we change our interpretation and now take u_1 to mean m_1 , then we would certainly say that before the phone call we had *misunderstood* the utterance or what the speaker said [...]. [---] This consideration implies that u_1 meant m_1 even before the phone call; the latter only allows us to *tell* that u_1 means m_1 .²¹

Att det första yttrandet (u_1) betyder det talaren avsåg även innan tilläggsyttrandet (u_2) gjordes visar, menar Juhl, att u_2 är relevant för bestämmandet av u_1 's mening i kraft av att meddela talarens intention: "[t]hat u_1 means m_1 even before the phone call shows that u_2 is relevant to the meaning

²⁰ Ibid., 47 f.

²¹ Ibid., 92.

of u_1 because (or insofar as) u_2 is evidence of what the speaker meant by u_1 ".²² Med andra ord: om det andra yttrandet inte meddelat talarens intention, så hade det inte varit relevant för att avgöra det första yttrandets betydelse. Men vad har då detta med kontext att göra? Om vi tänker oss u_2 som kontext till u_1 så har Juhl visat, förutsatt att det han säger om tvetydighet är rätt, att ett argument som handlar om kontexten är ett argument för (eller emot) att ett yttrande (verk) har en viss mening endast om kontextargumentet påvisar talarens (författarens) avsikt.

Juhl hävdar vidare att även när en talare använder ett uttryck på ett sätt som inte stämmer med dess konventionella mening, så betyder uttrycket det talaren avsåg: "even an appeal to the rules of the language in sup[p]ort of a claim about the meaning of a work is an implicit appeal to the author's intention".²³ Även här ger oss Juhl ett argument i form av ett exempel:

Arnold Isenberg has related the following incident. A foreign colleague of his sometimes come into their office and say "Please don't make trouble" which he (Isenberg) "could easily interpret" as "Please, do not trouble yourself on my account". The example illustrates the fact that ordinarily we do not, so to speak, strictly enforce the rules of the language. That is, we do not ordinarily take a man to have said, or his utterance to mean, what we know or believe he did not mean (on the basis of our knowledge about the speaker, his facial expressions, gestures, what else he says, and so on), even if the rule of the language do not allow the sentence he uttered to mean what he intended to convey. Nor do we do so in the interpretation of literature.²⁴

Enligt Juhl visar alltså Isenbergs exempel att hänvisningar till den konventionella meningen inte utgör några motexempel till tesen att meningen hos ett talat yttrande eller ett verk alltid är identisk med den avsedda meningen.

V

Hur skall vi ställa oss till Juhls argument för "the Identity Thesis"?²⁵ Låt oss börja med Juhls första argument. Juhl menar sig ha visat att ett (hypotetiskt) tvetydigt yttrande (1) betyder det som talaren utsäger i yttrandet (2), som

²² Ibid., 92 f.

²³ Ibid., 113.

²⁴ Ibid., 107 f.

²⁵ För kritiska synpunkter på Juhls teori, se Steven Knapp & Walter Benn Michaels, "Against Theory", 731 ff.; Pettersson, *A Theory of Literary Discourse*, 151 ff., samt K. M. Newton, *Interpreting the Text: A Critical Introduction to the Theory and Practice of Literary Interpretation* (London: The Harvester Press, 1990), 50 ff.

meddelar avsikten med (1). Jag tror Juhls tankegång är frukten av en sammanblandning. Genom att yttra (2) har talaren lyckats få sin samtalspartner att *förstå* vad han menade med (1). Men detta innebär inte att (1) *betyder* det talaren avsåg – det som utsågs i (2). (1) är inte mindre tvetydigt därför att lyssnaren nu förstår vad talaren menade med yttrandet. Det första yttrandet lyckas, med andra ord, inte taget för sig uttrycka vad talaren menade. (Det är en annan sak att (1) och (2) *sammantagna*, betraktade som ett yttrande, inte bär på en tvetydighet.) Ett annat sätt att tolka Juhl på är att han menar att yttrandet av (2) lyckas få (1) att betyda det talaren avsåg, det som sägs i (2). Men det förefaller orimligt att påstå att ett andra yttrande kan förändra meningen hos ett första yttrande efter att detta har yttrats, och Juhl argumenterar egentligen inte för denna åsikt.

Så till det Juhl säger om kontextargument. Här slås man av att det fall Juhl aktualiserar utgör ett märkligt exempel på kontextargument. Typiska kontextargument kan vara argument som hämtar material från historiska händelser, författarens intellektuella omgivning, andra författares verk, etc. I analogi med Juhls exempel kan man dock tänka sig ett kontextargument som stöder sig på ett uttalande av författaren där han säger något om den avsedda meningen. Men Juhl verkar anse att exemplet täcker även andra typer av kontextargument, argument som inte uppmärksammar författarens egna kommentarer till sitt verk. Frågan är emellertid om inte argument hämtade från kontexten varierar alldeles för mycket för att adekvat kunna företrädas av Juhls exempel.

Som vi såg ovan har Juhl inte lyckats visa att ett tvetydigt yttrande betyder det talaren avsåg. Detta har implikationer för vad han skriver om kontextargument. Om det stämmer att det förklarande yttrandet u_2 ovan inte anger meningen hos u_1 , har Juhl inte heller lyckats visa att u_2 är relevant för meningen hos u_1 i kraft av att meddela avsikten med u_1 . Han är därmed inte framgångsrik i sin demonstration av att ett kontextargument måste peka på författarens intention för att vara relevant för ett verks mening.

Liksom i det första argumentet använder sig Juhl när han behandlar kontextargument av ett exempel där tvetydighet spelar stor roll. Juhls uppfattning om tvetydighet är dock, som antytts tidigare, problematisk. Drar vi konsekvenserna av Juhls uppfattning så skulle vi komma till slutsatsen att alla yttranden som uppfattas som tvetydiga men där tvetydigheten inte var avsedd egentligen är otvetydiga, en uppfattning som förefaller orimlig. Jag tror inte heller att Juhl har rätt när han gör gällande att vi, efter att ha hört det

förklarande yttrandet u_2 , skulle säga att vi tidigare har missförstått u_1 . Det verkar rimligt att säga att en förutsättning för att kunna missförstå något är att man skulle ha kunnat förstå det korrekt om man hade varit uppmärksam, haft tillgång till relevant information, etc. Men i det aktuella fallet hade, antar jag, inte åhöraren till u_1 kunnat uppfatta yttrandet som otvetydigt ens givet dessa tillägg. Det verkar då vara fel att hävda att han missförstått yttrandets mening.

Ytterligare ett problem med Juhls uppfattning avseende kontextargument är att det går att finna sådana argument som utan att stämma med talarens intention ger belägg för att ett yttrande har en viss mening. Pondera att en person i en affär pekar på en vara och säger "Och så skulle jag vilja ha en så'n där burk, tack!". Nu råkar emellertid denne person i distraktion peka på fel vara. Han vill egentligen ha en helt annan burk. Vi skulle förmodligen hävda att yttrandets betydelse är att han vill ha den burk på vilken han pekade. Kontexten (pekningen) ger här belägg för att yttrandet har en viss mening, och denna mening sammanfaller inte med den avsedda meningen. En förutsättning för att kontexten skall ge stöd för att ett visst yttrande betyder det som talaren avsåg, verkar, tvärt emot vad Juhl antar, vara att talaren använder kontexten på ett sätt som stämmer med avsikten.

Låt oss övergå till Juhls påstående att även när en talare eller författare använder ord på ett sätt som inte stämmer med den konventionella meningen, så är meningen identisk med den avsedda meningen, något Juhl vill illustrera med exemplet hämtat från Isenberg. Jag vill inte här ta ställning till om man i princip kan få ett uttryck att betyda något som står i diskrepans till dess konventionella mening. Angående Isenberg-exemplet kan man kanske säga att vi förvisso förstår vad den utländske personen menar, men att det han menar inte sammanfaller med betydelsen hos hans yttrande. Det ligger ingen motsättning i att hävda att man kan förstå vad en person menar och samtidigt påstå att det personen menar inte sammanfaller med yttrandets betydelse. För våra syften är det emellertid tillräckligt att notera att man genom att åberopa den konventionella meningen kan komma till en slutsats om meningen hos ett yttrande som inte stämmer med den avsedda meningen. Ett exempel: någon yttrar "Hon är kokott!", men menar "Hon är kokett!". Det är det tidigare, inte det senare, som är yttrandets mening. Vi kommer till slutsatsen om yttrandets betydelse via den betydelse ordet "kokott" konventionellt har och det var inte denna betydelse som talaren avsåg. Isenberg-fallet, kan vi nu se, är ett slags specialfall eftersom åhöraren där vet att utlänningen menade något som inte stämmer med ordens konventionella mening. Juhls tes får sin trovärdighet

genom att det är så. Generellt sett är det dock inte så – i alla fall är det inte alltid så – att vi vet att en person använder ord på ett sätt som inte stämmer med dess konventionella betydelse. I de mer "normala" fallen, där vi inte har denna kunskap, är det uppenbart att Juhls uppfattning inte stämmer. Tvärtom är det just p.g.a. den konventionella meningen som vi kommer fram till att ett yttrande inte har den mening som talaren avsåg. Illustrationer av kokott/kokett-typen är tillräckliga för att motbevisa "the Identity Thesis". Det är alltid möjligt att en talare – eller en författare – använder ord på ett inkorrekt sätt och därmed orsakar att det han säger betyder något som inte är identiskt med den avsedda betydelsen. Det kan bero på okunskap om ordets konventionella mening, ordförväxling (malapropism), felsägning av freudiansk eller icke-freudiansk art, etc. – "There's many a slip twixt thought and lip".²⁶

Om man slutligen jämför de båda aktuella tolkningarna med det Juhl säger om mening, kommer man till ett resultat liknande det när Beardsleys uppfattning var på tal, fast omvänt. Eftersom Juhl menar att tolkarens uppgift är att försöka komma fram till den av författaren avsedda meningen, anser han att allt material som kan ge kunskap om denna mening är relevant:

[I]nsofar as facts about the author's beliefs, values, concerns, and so on are evidence of his intention – irrespective of where they are revealed, whether in his diaries, notebooks, letters, conversations, or other literary works – they will be no less relevant than textual features. [---]
[B]iographical facts may always be decisive by showing, for example, that an interpretation is based on mistaken assumptions about the author's knowledge.²⁷

Denna bild av den tolkningsmässiga verksamheten stämmer med Fehrmans tolkning; där aktualiseras, som vi har sett, en rad olika drag i kontexten som bidrar till diktens betydelse. Det är upplysande att jämföra citatet från Juhl med följande uttalande av Fehrman:

Män kan ifrågasätta, om det är nödvändigt att dra fram så många namn och föreställningar ur den grekiska forntiden och sången för att förstå Hjalmar Gullbergs *Vid Kap Sumion*. Till det kan man svara, att diktaren själv var en man, som mer än de flesta var förtrogen med antik topografi, historia och litteratur – en av sina insatser har han som bekant gjort som översättare av grekisk dramatik. Orden i denna dikt – liksom i hans övriga dikter med antik bakgrund – är laddade med minnen från klassisk poesi och historia.²⁸

²⁶ A. P. Martinich, "A Theory of Communication and the Depth of Humor", *Journal of Literary Semantics*, 1981:10, No. 1, 25.

²⁷ Juhl, *Interpretation*, 88 f.

²⁸ Fehrman, "Templet och lyran", 163.

Det nära sambandet mellan kontextuella element och diktens mening förefaller alltså naturligt för Fehrman. Synen på tolkningens praxis ligger i linje med Juhls ståndpunkt.

Om vi nu vänder oss till Lindners tolkning blir resultatet, inte helt förvånande, ett annat. Eftersom Juhl anser att meningen hos ett litterärt verk är den avsedda meningen, hävdar han att tolkaren har en strategi som är ämnad att i görligaste mån nå fram till kunskap om denna mening genom att återropa verkets kontext. Men det är precis en sådan strategi Lindner inte har. Hans tolkning karakteriseras av frånvaro av kontextargument. Liksom Fehrmans tolkning utgjorde en motinstans till Beardsleys uppfattning, kan vi nu använda Lindners tolkning för att visa att Juhls teori inte adekvat beskriver litterära tolkningar.

VI

Om det jag kommit fram till hittills stämmer, har vi i de båda berörda uppfattningarna om mening i litteratur inte funnit något övertygande svar på den fråga som jag initialt ställde: hur kan vi hävda att så radikalt olika tolkningar som Lindners och Fehrmans båda utlägger sina respektive tolkningsobjekts mening? I denna och nästkommande avdelning skall jag försöka ge ett skissartat svar på frågan, ett svar som jag hoppas inte har de brister som vidläder de kritiserade uppfattningarna.

Vi har sett att de kritiserade ståndpunkterna karakteriseras av att inta olika attityder till huruvida man skall se ett litterärt verk som något vilket figurerar i en viss kontext, och därmed liknar muntliga yttranden, eller ej. Av denna anledning har jag valt att först kort försöka redogöra för hur meningsbegreppet fungerar i en vanlig talsituation, för att sedan överföra detta meningsbegrepp till litteratur. Därefter försöker jag beskriva vad som skiljer mening i tal och litteratur. Jag avslutar med att antyda hur denna skillnad kan förklaras.²⁹

²⁹ Det är möjligt att det som här sägs om muntliga yttranden även stämmer in på icke-litterära texter; i vilken utsträckning så är fallet ska jag dock inte gå in på. Det bör också noteras att skissen av hur meningsbegreppet fungerar naturligtvis inte är avsedd som någon filosofisk förklaring av vad mening är. Poängen med skissen är att kort redogöra för hur vi ser på mening hos talade yttranden i vardagslag, för att sedan kontrastera detta med det litterära meningsbegreppet.

Vad händer i en talsituation? Antag att en talare vill överföra ett visst meddelande till en åhörare. Talaren har då en avsedd mening som han vill att åhöraren skall uppfatta. Som medel för att uppnå detta mål har talaren ett språkligt uttryck som har en konventionell betydelse. Detta språkliga uttryck figurerar i ett visst historiskt, kulturellt, socialt, rumsligt, etc., sammanhang. Talaren identifierar – i allmänhet omedvetet – detta sammanhang och använder sig av det vid utformandet av yttrandet för att åhöraren skall kunna uppfatta den avsedda meningen. Han har vidare vissa föreställningar om åhörarens kunskap angående honom själv, talaren, och angående språk och det nämnda sammanhanget. Dessa föreställningar om åhörarens kunskap använder talaren sig också av när han utformar sitt yttrande. Om talaren och åhöraren känner varandra väl behöver han inte vara så utförlig som han annars skulle ha anledning av vara; om åhöraren inte har observerat något relevant i den rumsliga omgivningen måste talaren kompensera detta genom att i det han säger ge behövlig information, etc. Talaren vill alltså att åhörarens uppfattning gällande meningen hos yttrandet skall stämma med den avsedda meningen, och talaren begagnar sig för att uppnå detta mål av sammanhanget och av sina föreställningar om åhörarens kunskap. På motsvarande sätt är det åhörarens syfte att förstå den avsedda meningen och för att nå detta mål tar åhöraren i beaktande de olika faktorer som styrde talaren när denne utformade yttrandet. Åhöraren identifierar det historiska, kulturella, sociala, rumsliga, etc., sammanhang i vilket talarens yttrande förekommer, och han har vissa föreställningar om talaren. Han har också vissa föreställningar om talarens kunskap om språket, sammanhanget och honom själv, åhöraren – aspekter som fick talaren att utforma yttrandet på det sätt han gjorde. Åhöraren försöker sedan på grundval av dessa faktorer skapa sig en uppfattning om vad talaren vill förmedla. Låt oss kalla alla dessa faktorer som, vid sidan av ett yttrandes konventionella mening, är relevanta för åhörarens slutsats om den avsedda meningen för yttrandets *kontext*. Jag tror då att det är korrekt att hävda att det vi benämner meningen hos ett talat yttrande är den slutsats om vad talaren ville förmedla, om den avsedda meningen, som åhöraren kommer fram till när han tagit hänsyn till yttrandets konventionella mening och kontext i största möjliga utsträckning.

Det är viktigt att observera att denna beskrivning inte implicerar att meningen hos talarens yttrande är identisk med den avsedda meningen. Åhörarens syfte är att förstå yttrandets avsedda mening, men han når en uppfattning om detta via yttrandets konventionella mening och via dess

kontext. Åhöraren kan därför komma till en slutsats om meningen hos det talaren säger som inte överensstämmer med den avsedda meningen, trots att åhöraren har sökt tillgänglig information. Åhöraren har med andra ord inte direkt tillgång till den avsedda meningen. Tillskrivanden av avsikter är tvärtom, som John Biro anmärker, något man gör utifrån vissa belägg:

It seems that judgments about the presence and nature of intentions have, always and necessarily, a provisional character and must be held as revisable. This is not to say that we can have no confidence in such judgments – any more than in other kinds of judgment sharing the same feature of revisability – as long as we are satisfied that we have considered the best available evidence. The point I am insisting on here is merely that the ascription of an intention to an agent has the character of a *hypothesis*, something invoked to explain phenomena which may be described independently of that explanation [...].³⁰

Jag menar alltså att vi approximativt kan uppfatta meningen hos ett muntligt yttrande som den rimligaste hypotesen om, eller konstruktionen av, den avsedda meningen. Den hypotes som är rimligast är företrädesvis den som förmår förklara flest tillgängliga och relevanta fakta, d.v.s. tillgängliga fakta om den konventionella meningen och kontexten, uppfattad på det vida sättet ovan. Denna uppfattning berörs inte av Beardsleys misstag eftersom den tar hänsyn till att ett yttrande delvis får sin mening genom den kontext i vilket det ingår.³¹ Uppfattning berörs inte heller av Juhls misstag att identifiera yttrandets mening med den avsedda meningen. Om en talare, t.ex. genom felsägning, använder ett uttryck i strid med dess konventionella mening, bildar åhöraren en hypotes om den avsedda meningen som inte är identisk med den avsedda meningen, trots att åhöraren använt sig av tillgänglig information. Här kan vi då sägas ha ett fall där ett uttrycks konventionella mening sätter en gräns för vad ett givet yttrande betyder.

Givet dessa iakttagelser skulle man kunna hävda att vi har två grundläggande föreställningar angående mening. Dels försöker vi som åhörare komma fram till den avsedda meningen genom att via det språkliga uttryckets konventionella mening och kontexten bilda en hypotes om vad talaren vill säga. Dels sätter ett uttrycks konventionella mening en gräns för vad talaren kan få ett visst yttrande att betyda.

³⁰ John Biro, "Intentionalism in the Theory of Meaning", *The Monist*, 1979:62, No. 2, 1979, 250 f.

³¹ Enligt denna uppfattning kan vi också se att vår uppfattning inte berörs av ett av Beardsleys argument mot "the Identity Thesis". Vi kan hävda att även om ett yttrande inte har någon avsedd mening (t.ex. därför att det är producerat av en dator) så har det mening, eftersom vi även i ett sådant fall kan konstruera en hypotes om en avsedd mening.

Beaktar vi ytterligare aspekter får vi emellertid anledning att betvivla den generella giltigheten hos detta konstaterande. Det kan vara så att åhöraren vet att talaren använder ett uttryck på ett sätt som inte är konformt med dess konventionella mening, och åhöraren vet kanske också vari denna diskrepans består. Om så är fallet förstår åhöraren vad talaren vill säga trots att den avsedda meningen strider mot den konventionella meningen. Det ovan relaterade Isenberg-fallet var ett exempel på en sådan situation. I detta exempel använde den utländske personen ett uttryck vars konventionella mening inte stämmer med vad han ville förmedla. Men åhöraren kunde utifrån sin kunskap om talaren tolka det talaren sade på ett sätt som stämde med den avsedda meningen. Åhöraren behöver inte ha någon omfattande kunskap om talaren för att ett sådant resultat skall uppstå. Vi kan t.ex. tänka oss fall där betydelsen hos det talaren säger, uppfattat enligt den konventionella meningen, är så uppenbart orimlig att åhöraren antar att det inte är detta talaren menar. Detta betyder att de två föreställningarna om mening kan komma i konflikt: samtidigt som åhöraren bildar en hypotes om vad talaren menar – bl.a. grundat på vad han vet om talaren – och förstår vad talaren menar, så använde talaren orden på ett sätt som står i strid med deras konventionella mening. Vilken mening skall vi säga att yttrandet har i dessa och liknande fall? Beträffande några av dessa fall kan man kanske införa den distinktion som jag ovan gjorde angående Isenberg-fallet. Man säger då att åhöraren förvisso förstår vad talaren menar i dessa fall, men att det talaren menar inte sammanfaller med betydelsen hos hans yttrande. En annan möjlighet är att acceptera att yttrandet betyder det talaren avser, trots att den betydelse i vilken han använder uttrycket står i strid med uttryckets konventionella betydelse. (Enligt det första alternativet går vi på konventionslinjen eftersom talaren då inte får yttrandet att betyda något som strider mot den konventionella betydelsen. Enligt det andra alternativet går vi på hypotesom-avsikten-linjen eftersom talaren här lyckas få ett yttrande att betyda något som inte stämmer med den konventionella meningen.) Jag föreställer mig att det finns exempel på fall där det senare alternativet är för handen; ironi verkar vara av denna typ. Men jag tror att vi gör klokt i att anta att det också finns fall där vi inte säkert kan säga vilken mening ett yttrande har. Vi kan i vissa fall inte säga om talaren har lyckats få yttrandet att betyda något som kommer i konflikt med dess konventionella mening eller ej.

Vilket resultat får vi om vi ser mening i litteratur som analogt med mening i en talsituation? En person som ställs inför en litterär tolkningsuppgift har då, om det jag sagt hittills stämmer, att forma en hypotes om författarens

avsedda mening som bäst stämmer med relevanta och tillgängliga fakta avseende konventionell mening och kontext.³² Enligt detta synsätt bör tolkaren söka tillgänglig information om verkets historiska, kulturella, sociala, etc., sammanhang, om författaren själv och dennes uppfattningar om detta sammanhang, om vilken publik författaren riktade sig till, om författarens uppfattning om denna publik, o.s.v. – allt för att kunna skapa en så fullständig hypotes om författarens intention som är uppnåeligt i akt och mening att explicera verkets mening. Verket betraktas då som analogt med ett talat yttrande, som knutet till en bestämd upphovsman och som förefintligt i en given kontext. Bland alla de relevanta källorna kan även finnas dokument där författaren uttalar sig om sin avsikt visavi verkets mening, sådana källor som Juhl ser som paradigm för kontextargument. Tolkaren har emellertid också, med anledning av diskussionen ovan, skäl att anta att det finns fall där hypotesen inte stämmer med den avsedda meningen och författaren därför inte lyckats få verket att betyda det han avsåg eftersom han använt språket på ett sätt som kontrasterar mot dess konventionella mening. Tolkaren kan också anta att det finns fall där hypotesen stämmer med den avsedda meningen och författaren lyckats få verket att betyda det han avsåg, trots att han använt språket på ett avvikande sätt, samt fall där den språkliga intuitionen inte ger något svar.

Genom att låta vårt meningsbegrepp för muntliga yttranden gälla även för litteratur har vi kommit fram till en position som påminner om Juhls: ett litterärt verk ses som analogt med ett muntligt yttrande i en given kontext. En viktig skillnad är naturligtvis att Juhl anser att den avsedda meningen är identisk med verkets mening. Skillnaden i uppfattning angående "the Identity Thesis" får vissa följder för hur långt man accepterar författarens deklARATIONER om sina avsikter; Juhl är rimligen mer benägen att anta att sådana uttalanden är bevis för att ett verk har en viss mening eftersom han, som jag ser det, inte tar konsekvenserna av att ett verks mening och författarens avsedda mening kan skilja sig åt.

Vi måste emellertid fråga oss om meningsbegreppet fungerar på detta talsituations-orienterade sätt vid tolkning av litteratur, även om vi bortser från Juhls misstag. Försöker en tolkare generellt sett skapa en hypotes om en författares avsedda mening genom att inhämta information om verkets

³² William E. Tolhurst har redovisat en liknande uppfattning om mening i litteratur i "On What A Text is and How It Means", *The British Journal of Aesthetics*, 1979:19, No. 1. En relaterad ståndpunkt presenteras av Jerrold Levinson i "Intention and Interpretation", *Intention and Interpretation*.

historiska, kulturella och sociala sammanhang, författarens uttalanden och dagboksanteckningar, etc.? Vissa tolkare går säkert till väga på ett sådant sätt. Men ett ögonkast på olika tolkningar säger oss att man inte behöver förfara så – Lindners tolkning är ett talande exempel. Många tolkningar grundar sig uppenbarligen inte på ett talsituations-orienterat begrepp om mening, men de accepteras också som utläggningar av verks mening. Det förefaller av denna anledning korrekt att hävda att det litterära verket ställer tolkaren inför ett val i vilken utsträckning verket skall betraktas som analogt med ett muntligt yttrande. Detta val har sedan konsekvenser för hur relevant kontexten blir för tolkningen, något som i sin tur påverkar tolkningens innehåll. Vad gäller ett talat yttranden har åhöraren, som vi sett, att forma en så rimlig hypotes som möjligt om den avsedda meningen, och för att kunna skapa en sådan hypotes måste han ta hänsyn till kontexten. Vad gäller ett litterärt verk, däremot, kan tolkaren välja i vilken utsträckning han vill betrakta verket som analogt med ett yttrande. Därmed kan han också välja i vilken utsträckning han vill ta hänsyn till verkets kontext.³³ Detta val kan då sägas återspegla vårt begrepp om mening hos de båda uttrycksformerna. Undet det att vårt begrepp om meningen hos ett muntligt yttrande gör det nödvändigt för bestämmandet av meningen hos ett sådant att ta hänsyn till det sagdas kontext, gör vårt begrepp om mening i litteratur att detta inte är nödvändigt på samma vis vid bestämmandet av ett verks mening.³⁴ Genom att tolkaren kan välja vilken vikt som läggs vid verkets kontext, kan tolkaren också välja vilken information han vill beakta; en viss information kan vara mer eller mindre relevant beroende på hur kontextcentrerad tolkningen är. Och eftersom olika informationer resulterar i olika tolkningar, kan vitt skilda tolkningar – mer eller mindre med talsituationen som paradig – accepteras som utläggningar av verks mening.

Som antydde i diskussionen ovan befinner sig dock tolkarens frihet inom vissa ramar. Om inte-särskilda skäl föreligger sätter den konventionella meningen – som inkluderar ordens konnotationer – hos ett verk en gräns för vad verkets mening. Detta gäller i regel även om författaren haft en avsikt som strider mot den konventionella meningen. För vissa verk gäller emellertid att författaren har fått ett verk att betyda något som står i strid med dess konventionella mening. Tolkaren kan då inte redogöra för verkets mening om

³³ Att tolkaren har valmöjligheter skall inte uppfattas så att han alltid upplever valen eller gör dem klara för sig. Han kan ingå i en tolkningsgemenskap där man utan att reflektera över frågor av detta slag tolkar på ett visst sätt.

³⁴ Jfr. Jack W. Meiland "The Meaning of a Text", *The British Journal of Aesthetics*, 1981:21, No. 3.

han inte tar hänsyn till vilken avsikt vi bör tillskriva författaren givet verkets kontext. I denna uppsats har jag använt ironin i Swifts "A Modest Proposal" som exempel på ett sådant fenomen. En rimlig fråga är varför en hypotes om författarens avsikt måste beaktas vid vissa tolkningar, men inte i andra fall. Ett plausibelt svar förefaller vara att vi inte kan ge dessa verk någon vettig mening utan att ta hänsyn till vilken avsikt som bör tillskrivas författaren enligt kontextuella belägg. Att tolka t.ex. "A Modest Proposal" endast enligt den konventionella meningen, som ett icke-ironiskt verk, skulle göra dess innehåll befängt. Att i vissa fall låta en hypotes om avsikten "köra över" den konventionella meningen kan då ses som uttryck för en vilja att ge verket en rimlig mening enligt ett slags "principle of charity". Med andra ord kan en hypotes om den avsedda mening i vissa fall sätta en gräns för vad ett verk betyder, på samma sätt som den konventionella meningen normalt gör det. Inom dessa ramar ligger dock olika tolkningsmöjligheter öppna som förhåller sig till avsikten, och därmed till kontexten, på vitt skilda sätt.

Förhoppningsvis kan vi nu ana ett svar på vår ursprungliga fråga om tolkningars olikhet. Jag menar att anledningen till att tolkare kan använda vitt skilda förfaringssätt vid meningstolkning och komma fram till skilda tolkningar av litterära verks mening, är att meningsbegreppet är öppet när det gäller litteratur på det sätt som beskrivits. En tolkare kan – inom vissa gränser – välja i vilken utsträckning han vill betrakta ett verk som knutet till en kontext och han kan därmed välja vilken information som anförs vid tolkningen. Dessa ställningstaganden kommer att bestämma innehållet i tolkningen. Inte helt förvånande anser jag att det är i ljuset av detta vi bör se skillnaden mellan Lindners och Fehrmans tolkningar. Deras tolkningar karakteriseras just av att förhålla sig radikalt annorlunda till dikternas respektive kontext. Men båda tolkningarna accepteras som utläggningar av respektive dikts mening därför att vårt begrepp om litterär mening erkänner utläggningar som förhåller sig olika till det som kännetecknar en talsituation.

VII

Man kan fråga sig vad det är i skillnaden mellan tal och litteratur som möjliggör att vi kan ha olika begrepp om mening för de båda uttrycksmedlen. Det måste finnas vissa egenskaper som skiljer de båda åt och som gör det öppna

meningsbegreppet möjligt för litteratur.³⁵ Jag kan inte ägna frågan någon större uppmärksamhet, men låt mig antyda ett par aspekter.

Man kan notera att det litterära verket, i motsats till vad som gäller i en talsituation, på olika sätt är distanserat från det historiska, kulturella, sociala, etc., sammanhang där det tillkommit, d.v.s. från väsentliga aspekter av dess kontext. Det talade yttrandets kontextualisering sker automatiskt eftersom talaren och åhöraren båda mer eller mindre omedelbart kan identifiera omständigheterna i vilket det yttras. Dessa omständigheter kommer då naturligt att påverka yttrandets mening. Något motsvarande gäller inte för ett litterärt verk. Det kan förvisso kontextualiseras av en tolkare genom att denne påvisar relationer mellan verket och relevanta sammanhang, men detta kräver ofta en aktiv handling från tolkarens sida som inte krävs av åhöraren i en talsituation. Tolkaren måste ofta "gå utanför texten" för att vinna kunskap om exempelvis historiska, kulturella och sociala data som han kan använda i en utläggning av verkets mening. Därtill kan vi lägga att dessa sammanhang kan vara problematiska för tolkaren att rekonstruera p.g.a. bristande tillgång på information. Verket och dess tolkare kan också i historiskt, kulturellt och socialt, etc., avseende befinna sig långt ifrån varandra.

Vi kan notera ytterligare aspekter som är relaterade till verkets och yttrandets skilda relation till kontexten. I en talsituation har åhöraren ofta väsentlig kunskap om talaren. Han vet i allmänhet från vilken samhällsklass talaren kommer, hur gammal denne är, etc. Denna kunskap påverkar hur åhöraren uppfattar yttrandets mening. Tolkaren är inte på samma sätt i kontakt med författaren; ibland vet han inte ens vem som är författare till verket. Om tolkaren vill använda information om författaren i en utläggning av verkets mening måste han söka denna information. För en talsituation gäller vidare att talaren i allmänhet riktar sig till en specifik åhörare eller till en relativt begränsad grupp åhörare. Detta gör det möjligt för talaren att anpassa det han säger till åhörarnas egenskaper och förutsättningar; meningen hos det han säger kommer då indirekt bero på åhörarna. Någon liknande anpassning kan oftast inte en författare göra eftersom han inte kan förutsäga vilken publik hans verk kommer att få med någon större precision. Meningen hos författarens verk kommer då på motsvarande sätt inte påverkas av verkets publik.

Ytterligare en skillnad mellan tal och litteratur har att göra med de olika funktioner de båda uttrycksmedlen normalt fyller. Muntliga yttranden spelar en

³⁵ Om skillnaden mellan tal och text, se t.ex. Mats Furberg, *Säga, förstå, tolka. Till yttrandets och textens problem* (Lund: Doxa, 1982), kap. 9-13.

väsentlig roll för människors handlingsliv. De syftar ofta till att få människor att utföra vissa handlingar och att förändra trosföreställningar. Vissa författare vill naturligtvis genom sina verk få människor att ändra uppfattning i någon fråga eller få dem att ändra sina handlingsmönster. Men handlingsaspekten beträffande litteratur har knappast en så direkt funktion som vid talade yttranden, vilket hör samman med att litterära verk ofta är fiktiva. Jag tror att denna aspekt bidrar till att vi kan ha olika meningsbegrepp för tal och litteratur. Konst, och däribland litteratur, har uppfattats som något som kännetecknas av självständighet gentemot icke-estetiska relationer, som något som inte bör blandas ihop med människors praktiskt ändamålssyftande handlingar. Jag menar naturligtvis inte att vi är bundna att se litteratur från en estetisk synvinkel. Jag anser snarare att talets och litteraturens olika förhållande till handlingslivet skapar förutsättningar för att anta en estetisk, "ointresserad", attityd gentemot litteratur, vilket i sin tur gynnar en typ av tolkning som inte aktualiserar verkets kontext.³⁶

Den senare anmärkningen föranleder oss att fråga vad det är som styr tolkarens val. Vad är det som gör att tolkaren är mer eller mindre benägen att låta meningsbegreppet för muntliga yttranden också gälla litteratur? Jag skulle här vilja fästa uppmärksamhet på en tankegång lanserad av Jeanette Emt. Hon menar att en tolkares sympati för en viss tolkningsmetod är grundad i dennes uppfattning om litteratortolkningens mål, och att denna uppfattning i sin tur beror på tolkarens litteratursyn, varmed avses tolkarens syn på "litteraturens väsen", funktion e dyl."³⁷ Emt kommer till slutsatsen att

[m]ycken oenighet beträffande enskilda tolkningar av enskilda verk kan avledas ur en grundläggande oenighet beträffande litteratursyn. En vägledande tanke är att en litteratursyn bär en normativ prägel: dels i den triviala betydelsen att den ligger till grund för tolkningsnormer (har normativa implikationer), dels i betydelsen att den grundar sig på ett normativt beslut om vilka entiteter är att betrakta som litteratur, eller (ibland) starkare: vilken litteraturens "väsentliga" funktion är.³⁸

Kanske man kan se diskussionen ovan i ljuset av vad Emt skriver. Om det jag sagt stämmer erbjuder utläggandet av ett verks mening tolkaren ett val med

³⁶ Johan Wrede skriver om olika attityder gentemot litterära verk i "The Action Aspect of Art: On Explication in Criticism", *Contemporary Aesthetics in Scandinavia*. Se även Marcia Muelder Eaton, "Good and Correct Interpretations of Literature", *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1970:29, No. 2, och Michael Hancher, "The Science of Interpretation, and the Art of Interpretation", *Modern Language Notes*, 1970:85, No. 6.

³⁷ Jeanette Emt, "Tolkning: värderingar och normer", *Nordisk estetisk tidskrift*, 1990, No. 5, 43 f. Se även Österberg, "Intention and Literary Interpretation", 109-114.

³⁸ *Ibid.*, 49.

avseende på i vilken utsträckning verket betraktas i analogi med ett muntligt yttrande. Emts resonemang gör troligt att tolkarens val i denna fråga styrs av den uppfattning han har om litteratortolkningens mål. Vilken uppfattning om detta tolkaren har är sedan, i enlighet med Emts tankegång, beroende på vilken litteratursyn tolkaren stöder.

Jag tror att det Emt skriver på motsvarande sätt kan belysa de ovan anförda teoretikernas ställningstaganden. Juhls uppfattning tenderar, genom betonandet av likheten mellan litterära verk och talade yttranden, att stödja historiska och andra kontextuellt inriktade tolkningar. Beardsleys och Dickies uppfattning, däremot, avskärmar verket från dess kontext, något som gynnar estetiskt inriktade tolkningar. En rimlig förklaring till dessa skillnader är att de olika teoretikerna har skilda uppfattningar om litteraturens "väsen" eller "funktion". Det är betecknande att Beardsley ger intryck av att föra en förutsättningslös diskussion kring mening i litteratur men vid ett tillfälle försvarar sin position genom att ställa verks estetiska aspekt i motsats till ett historiskt betraktelsesätt:

What is the primary purpose of literary interpretation? It is, I would say, to help readers approach literary works from the aesthetic point of view, i.e. with an interest in actualizing their (artistic) goodness. The work is an object, capable (presumably) of affording aesthetic satisfaction. [---] It is not the interpreter's proper task, then (I argue), to draw our attention off to the psychological states of the author – as would be suitable if we were approaching the work from a historical point of view.³⁹

Man frågar sig rimligen varför Beardsley anser att det inte är tolkarens uppgift att intressera sig för ett verk ur ett historiskt perspektiv. Svaret torde vara att Beardsley här gör ett ställningstagande som beror på hans litteratursyn.⁴⁰

³⁹ Beardsley, *The Possibility of Criticism*, 34.

⁴⁰ Jag vill rikta ett tack till Thomas Anderberg, Jeanette Emt, Carl Henrik Fredriksson, Rolf Gottfries, Paisley Livingston, Anders Palm, Ingmar Persson och Erik Wallrup för inspirerande diskussioner om tolkning och mening i litteratur.